

Province of the
EASTERN CAPE
EDUCATION

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

KEREITI YA 12

LOETSE 2015

**SESOTHO PUO YA LAPENG
PAMPIRI YA 1**

MATSHWAO: 70

NAKO: dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 10.

DITAELO LE DIKELETSO HO MOHLAHLOBUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO tse tharo, e leng:

KAROLO YA A: Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C: Dibopeho le ditlwaelo tsa tshebediso ya puo	(30)

2. Araba dipotso TSOHLE.

3. Qala karolo e NNGWE le e NNGWE leqepheng le LETJHA.

4. Seha mola qetellong ya karolo e NNGWE le e NNGWE.

5. Nomora dikarabo tsa hao jwalo feela ka ha di nomorilwe pampiring ya dipotso.

6. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.

7. Ngola ka mongolo o makgethe o balehang.

8. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.

9. O eletswa ho sebedisa nako ya hao ka mokgwa ona:

Metsotso e 50 ho araba KAROLO YA A

Metsotso e 30 ho araba KAROLO YA B

Metsotso e 40 ho araba KAROLO YA C

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1**

Potsong ena o nehilwe mefuta e mmedi ya ditema. Bala tema e nngwe le e nngwe ka hloko o nto araba dipotso tsohle tse hlahang hodima tema ka nngwe.

TEMA YA 1

Bala tema e latelang ka hloko o nto araba dipotso tse tla e latela.

Monare monna wa Mosotho o fihla hae hahabo Monontsha ha shwalane e wa, o etsa hona hobane a sa rate hore ho be le motho wa motse ya mmonang, etswe ehlile e batla e le tlwaelo ya maya-Gauteng hore ba fihle hae ho sa tsejwe, mme le ho bonwa a sa bonwe. Ehlile monna wa Mosotho o fihla ha hae ka lenyele a sa ngolla mosadi wa hae hore o tla fihla ka letsatsi le itseng, kgopolo nqenngwe ke hore a tle a fumane mosadi hampe haeba boitshwaro ba hae bo le bobee; le leng la mabaka ke hona le hore baloi a ba phelekanyetse, ba tle ba utlwe feela hore o se a kgutlile makgoweng.

Monna wa Mosotho o rata ho sebedisa meriana haholo, esita le bona ba basweu ba ntse ba sebedisa ditlakala ka ho tshwana, le hojane ngaka tsa bona ese tsa sekgukgu; Mosotho yena o dumela dintho tse ngata tsa boloi, haeba letolo le ile la thwathwaretsa ha bohloko hoo mmane wa lona o bileng wa tsepama, e ba o tla ba le tumelo e tletseng ya hore o teng ya neng a rata ho mo otlala ka letolo, empa ka lebaka la methokgo ya hae e boima, e matla ke ka hona letolo leo le sa kang la mo fumana kapa la tjhesa matlo a hae. Mosotho o kgodiseha haholo hore 'letlalo la motho le thakgiswa hodima e mong'- motho ha a shwe feela a sa louwa, ho shwa ha hae ke hobane a louwe.

Ho na le dinako tseo ngaka ya Mosotho e yeng e phatse ba lelapa ka yona, nako e kang ha selemo se thwasa, mme lenaka leo le tla hloka metswako e mengata, e kang mohlehlo wa nku e ntsho, nyooko ya phoofolo le tse ding; tsena di tla tswakwa hammoho mme jwale e be ke lenaka le tla sebediswa ho phatseng ba lelapa lena esita le hona ho thakgisa motse.

Ho phatsa motho le ho sesetsa motho mmeleng, ho tshwana le ha ngaka ya lekgowa e enta motho sephakeng e le ho thibela mafu a kang a mmetso kapa sekgolopane esitana le mafu a mang a mangata. Dipheko tsena le hojane di ena le thuso e kgolo ho phemisa motho mafu a mangata, empa ho makatsang ke phapano e teng ho merabe ena e mmedi e leng ba basweu le ba batsho, e mosweu o re lefu ke ntho e itlhalahelang, ha e motsho yena a re lefu ke ketso ya boloi.

Mohlomong ha mengwaha e ntse e metsana merabe ena e mmedi ho na le moo e tlang ho dumellana ka se hlahiswang ke mahloko ana. Monare a hopola mehleng ya ha e sa le moshanyana ha a fumana lenaka la nku le hlohliweng ntho e ntsho le rapalletse fatshe ka setaleng, mme ho bontsha hore le beilwe moo ka morero. A supisa ntatae lenaka leo, mme ntatae a mo laela hore le iswe ho ngaka-matsetsela, moo le ileng la hlahlojwa ka ditaola, mme ngaka ya bolella mohlankana hore lenaka leo le behilwe ka morero wa ho bolaya, mme ha a sa hlokomele bophelo ba hae bo ka nna ba fela.

Lebaka le etsang hore Monare a fihle ha hae mahlo a se a tadimela haufi ke hore baloi le dira tsa hae di tsohe di mmona ka le hlahlamang. Florina mosadi wa hae a mo amohela ka thabo e makatsang. Kamora hore a kokote lemating, mme a mmulela a bona hore efela e le yena monna wa hae ka sebele, a tlalwa ke thabo a ba hoeletsa: “Jonna monna wa ka! Ntata Dibe! Na ebe mahlo a ka a nthetsa, ke wena! Basadi ka tla ka thaba bo ... Dibe! ... Dibe! ... tsoha! Ntatao o fihlile. Nka o ngwathela eng? Jwala bo bohale boo ke neng ke bo riteletse batho ba neng ba mphatsetsa patsi? Kapa o ka ja pele? Oho ke thabile ha kakang, basadi!

Kamora dijo le hore a phomole, Monare o loketse ho ya boka dikgomo ho Morena; tlhompfo ya mofuta ona ke ntho ya bohlokwa ho Mosotho. La tjhaba le sa hane. Monare a fumana Morena a se a le kgotla, mme a phahamisa katiba ya hae, a re; Helele mora Thesele! Dikgomo mora wa Moshoeshe! Bohle re ba hao ka Thesele re phelele hle Morena ...” Morena a otlolla letsoho la hae le mofuthu, mme a kakatlela letsoho la Monare. “Monare, ke thaba haholo haele mona o nyolohile, Kgateane. O ne o siile sekgeo se seholo ka pusong le tsamaisong ya setjhaba. O tadimeha o phela hantle, mme ke utlwa o bile o atlehile tshebetsong.”

“Tjhe, ho jwalo Morena, ho nna ke thabo e kgolo ruri, haele mona re boetse re bonana.”

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa ho *Moshanyana se llele ho disa* ka Mopeli AS – Paulus 1985: 78 – 80]

- 1.1 Monna ya bitswang Monare o ne a ahile kae? (1)
- 1.2 Bolela lebitso la mofumahadi wa Monare. (1)
- 1.3 Mora wa bona ya mong feela yena e ne e le mang? (1)
- 1.4 Ha ho thwe ‘letlalo la motho ha le thakgiswe fatshe’ ho bolelwa hore ... Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho tse latelang. Ngola feela tlhaku e bapileng le karabo eo o e kgethang.
 - A Motho o shwa feela a sa kula.
 - B Motho ha a shwele ho thwe o bolauwe ke e mong motho.
 - C Motho ha a a tshwanela ho shwa hohang.
 - D Motho o tshwanetse ho shwa ha a se a tsofetse haholo. (1)
- 1.5 Molemo wa ho phatsa batho ke ofe ho ya ka tema? (1)
- 1.6 Ke efe nako eo Basotho ba atisang ho thakgisa metse ya bona ka yona? (1)
- 1.7 Ke eng e sa tlwaelehang e ileng ya tholwa ke Monare ha e sa le moshanyana? (1)
- 1.8 Monare o ile a etsa jwang ha a qeta ho thola seo se ileng sa mo tshosa? (1)
- 1.9 Hlalosa hore ho **sesetsa** motho ke ho etsa jwang. (2)
- 1.10 Ke eng e ileng ya tshosa Monare kamora hore a kopane le ngaka-matsetsela? (2)
- 1.11 Na wena o a kgollwa dinthong tse buuwang ke ngaka-matsetsela? Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (2)
- 1.12 Bolela lebaka le le LENG feela le neng le etsa hore monna wa Mosotho a fihle ka lenyele ha hae. (2)

- 1.13 Phapano ke efe ho ya ka tema dipakeng tsa batho ba basweu le ba batsho ho ya ka dikgollo tsa bona mabapi le bophelo ba motho? (2)
- 1.14 Hlalosa hore na ho bolelwang ha ho thwe Monare o ne a lokela ho ya boka dikgomo ho Morena. (2)

TEMA YA 2

Boha tema e latelang o nto araba dipotso tse thehilweng tlasa yona.

[E qotsitse ho tswa ho *Sediba*, C.T. Musa le ba bang, 2013:112]

- 1.15 Motho ya hlahellang setshwantshong se o sebakeng sefe? (1)
- 1.16 O nahana hore ke hobaneng ha a le sebakeng seo a leng ho sona? (1)
- 1.17 Bolela mefuta e MMEDI ya batho ba sebetsang sebakeng sena. (2)
- 1.18 Na wena o ka thabela ho sebetsa mosebetsi o sebetswang ke batho ba? Hobaneng? (2)
- 1.19 Ke efe phapano eo o e fumanang dipakeng tsa tema ee, le tema ya pele? (2)
- 1.20 O nahana hore ke efe tshebetso e ka tlisang pheko ka pele ho motho ya kulang ho tsee tse ditemeng tse pedi? (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang ebe o di kgutsufatsa ka seratswana mo o o toobatsang dintlha tse supileng tse fanang ka mehato e ka thusang motho ho fola kamora tahlehelo.

ELA HLOKO:

1. Mantswe a sa feteng 90.
2. Dintlha e be tse SUPILENG tse jereng mehopollo ya sehlooho e nyalanang le tema.
3. Bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.
4. Ngola ka mokgwa wa seratswana se momahaneng.

Bohle re fumana ho le thata ho tobana le tahlehelo ya dintho tsa bohlokwa maphelong a rona jwalo ka ho lahlehelwa ke setswalle, moratuwa, mosebetsi, lenyalo kapa tjhelete. Maikutlo a tahlehelo a etsa hore motho a ikutlwe a fellwa ke boleng a bile a hloka tshepo. Re tlameha ho hlola maikutlo ana.

Ha o tobane le maemo a tjena o tshwanela ho ehlwa hore ha o mong o tlo tsebe ho tshediseha le ho boela o ba le tshepo hape o tseba hore tahlehelo e ke ke ya tswela pele ka ho sa feleng.

O tshwanela ho nka boikarabelo eseng tletlebo sebakeng sa ketsahalo eo o tobaneng le yona. Ha o ipeha molato, o ipha kotlo. Ha o nka boikarabelo o tla batla tsela ya ho fetola maemo a hao e le ho amohela karolo eo o e nkileng bothateng.

Sheba tseo o sa ntsaneng o setse le tsona, o behe kelello ya hao ho tsona. Mohlomong o lahlehetswe ke molekane empa o sa ntsane o ena le mosebetsi. Ha o ka shebisisa o tla bona ho sa ntsane ho e na le se seng bophelong ba hao seo o ka se lebohelang, ntho eo o ka sebetsang ka yona ho qala bophelo ba hao ba pholo.

Itumelle ho hlonama le ho ila tahlehelo ya hao, ho hana ho tla etsa hore tsela ya hao ya pholo e be telele, e be bohloko. Ha o a tlameha ho ba matla ka dinako tsohle. Lla ha o tlameha. Se hatelle maikutlo a hao, kapa ho iketsisa kapa hona ho leka ho thabisa batho. Iphe nako e lekaneng o etse dintho tse etsang hore o ikutlwe monate kapa o phetse hantle.

Taba e nngwe ya bohlokwa ke hore o tshwarele bohle bao e ka bang lebaka la tahlehelo ya hao. Nnete ke hore mohlomong ha ba a lokelwa ke tshwarelo, empa o lokelwa ke ho lokolloha lehloyong. Monna ya bohlale o kile a re, ho hloka tshwarelo ho tshwana le ho nwa tjhefo o bo tshepa hore sera sa hao se tla shwa. Ho na le tse ngata bokamosong ba hao ho e na le nako e fetileng. Ema o phele hape.

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa ho *BONA Sesotho, Tlhakubele 2014:58*]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE DITLWAELO TSA TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3: PAPATSO**

Boha papatso e latelang o nto araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

E nyenyane, e setaeleng

Dikoloi tsa Vista tse ntjha tsa ha Tata di setaeleng hape ke tsa boleng

TATA motors e hlahisitse koloi ya maemo e theko e tlase, Indica Vista. Dikoloi tsa Vista di fumaneha ka mmotlolo e meraro – wa Ini, Aura le Ignis. Indica e kgozwanyane ho Indica ya pele hape e bokgabane. E ntlafaditswe haholo kahare, e tsamaya ha monate ha e tshwantshwa le tse ding.

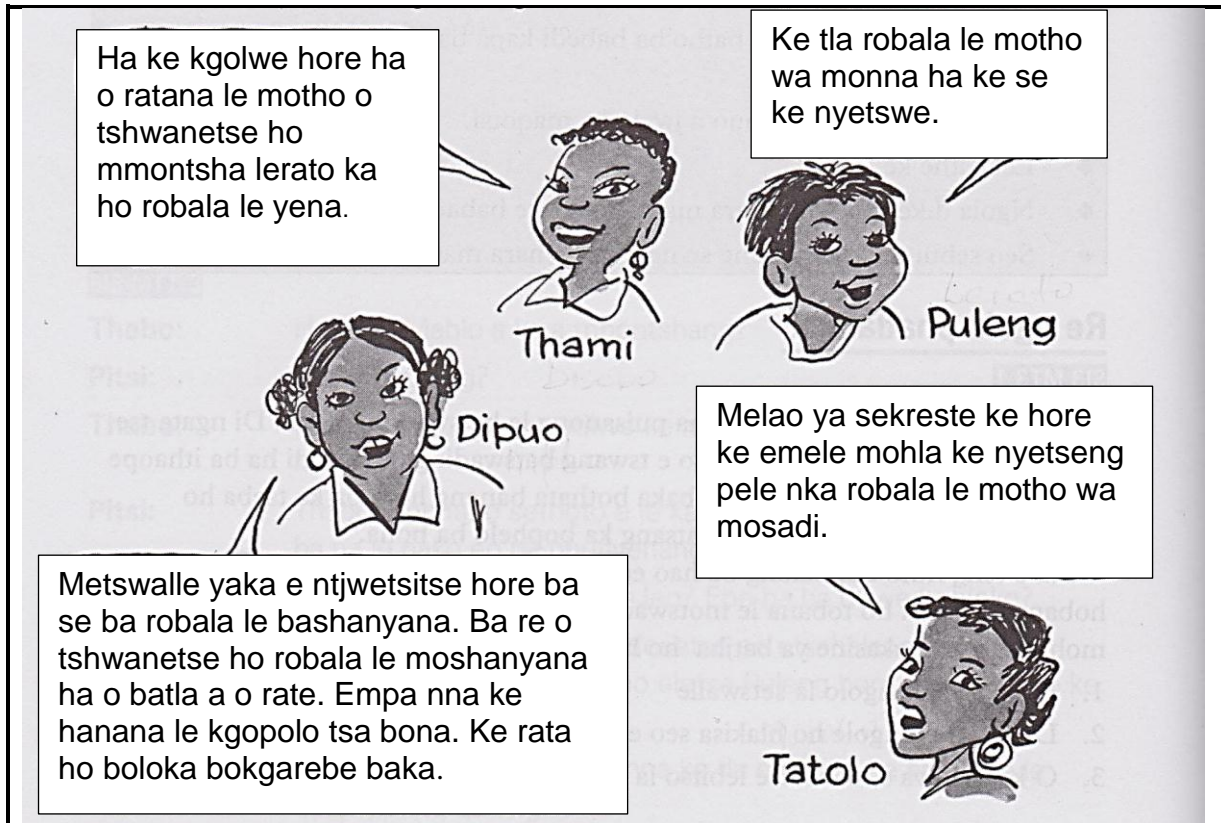
[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa ho *BONA* Sesotho, Tlhakubele 2010: 108]

- 3.1 Bolela mawa a MABEDI a ho bapatsa a sebedisitsweng papatsong ena. (2)
- 3.2 Ke sefe sehlahiswa se bapatswang papatsong ee? (1)
- 3.3 Khamphane e entseng sehlahiswa sena ke ya ha ... Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho tse latelang. Ngola feela tlhaku e bapileng le karabo eo o e kgethang.
- A Toyota
B Vista
C Yaris
D Tata (1)
- 3.4 Bolela mmotlolo e MEBEDI eo dikoloi tsena di fumanehang ka yona. (2)
- 3.5 Bolela mabaka a MABEDI a etsang hore Indica Vista e arohe ho Indica ya pele. (2)
- 3.6 Ho ya ka moo koloi e e hlahisitsweng ka teng na wena o ka e reka? Hobaneng? (2)

[10]

POTSO YA 4: KHATHUNU

Boha khathunu ena o nto araba dipotso tse theilweng hodima yona.

[E qotsitse ho tswa ho KGORO YA PUO, M. Hlabela le ba bang, 2006:130]

- 4.1 Bolela ntho e le NNGWE feela eo metswalle ena e tshwanang ka maikutlo ho yona. (1)
- 4.2 Bolela kotsi e le NNGWE feela e ka bakwang ke lerato le kenyeletsang thobalano batjheng. (1)
- 4.3 Ha re bala ditaba tsa khathunu ena re ka re ena ke metswalle ya sebele. Nnetefatsa ntlha ena o itshetlehile ka ditaba tsa khathunu. (2)
- 4.4 Dipuo o bonahala a ena le boikarabelo ka bophelo ba hae. Qolla mantswe a pakang sena ho tswa khathunung. (2)
- 4.5 Na o bona Dipuo a nepile ka ho hanana le dikgopolo tsa metswalle ya hae? Hobaneng? (2)
- 4.6 Ke ofe molaetsa wa bohlokwa o fetiswang ke khathunu ee? (2)

[10]

POTSO YA 5: TEMA E NGOTSWENG

Bala tema ena ebe o araba dipotso tsa thutapuo le tshebediso ya puo tse e latelang.

Ba ne ba ntse ba ngola ha ba tla utlwa motho a kokota monyako. Ba emisa ho ngola yaba ba **sheba** ka nqa ya ka moo ho kokotwang ka teng. Ha ba **tadima** ba bona **monnamoholo** e mokgutshwane a eme monyako. O ne a ntse a hwehla ka **letsoho** ho bonahala hore o batla ho bua le titjhere e ntseng e ngola le yona. Bana ba **hweshetsa** ho lemosa titjhere hore ho na le **motho** monyako. Ya nna ya eba Titjhe ... Titjhe ... Titjhere ha a hetla, a bona monnamoholo enwa a se a suthile a eme thokwana mane tlasa sefate. A mo atamela Ba buabua ba supasupa e ka o ntse a mmontsha ho hong **mmeleng**.

Ha a ntse a mmontsha titjhere a nna a oma ka hlooho ho bontsha hore o utlwisa seo monnamoholo a buang ka sona. Ra bona titjhere a se a itshetjha a ntsha ho hong ho kang tjelete ka pokothong a neha monnamoholo enwa. Le yena a oma ka hlooho ho bontsha hore o a leboha. Monnamoholo a tsamaya. **Titjhere a boela ka phaposing ya borutelo**. Ha a fihla, a fihla a keketeha haholo pele a hlalosa hore o qabolwa keng.

[E qotsitswe ho tswa ho *Mohaladitwe wa puo*, M.M.R. Dube le ba bang, 2006:180]

- 5.1 Ha ho thwe ba ne ba hweshetsa ho bolelwa hore ba ne ba ... kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho tse latelang. Ngola feela tlhaku e nepaneng le karabo eo o e kgethang.
- A Etsa lerata.
 B Sa mamele titjhere.
 C Tsipa ba bang.
 D Seba. (1)
- 5.2 Ngola polelo ena hape mme o sebedise leemedi sebakeng sa lentswe le ntshofaditsweng. O ne a ntse a hwehla ka **letsoho** ho bonahala hore o batla ho bua le titjhere. (1)
- 5.3 Fetolela polelo e latelang temekisong ya tatolo. Titjhere a boela ka phaposing ya borutelo. (1)
- 5.4 Nyenyefatsa lentswe le ntshofaditsweng polelong e latelang. Ba lemosa titjhere hore ho na le **motho** monyako. (1)
- 5.5 Qolla lehlalosi polelong e latelang o be o bolele hore ke mofuta ofe. A mo atamela ba supasupa e ka o ntse a mmontsha ho hong mmeleng. (2)
- 5.6 Ngola polelo e latelang hape mme o fetolele lentswe le ntshofaditsweng ho leetsisisi. Ba emisa ho ngola yaba ba **sheba** ka moo ho kokotwang ka teng. (1)

- 5.7 Lentswe lena 'Monnamoholo' ke lebitsohokwa le bopilweng ka lebitso (monna)
+ kutu ya lekgethi (holo)
Bontsha popo ya lebitsohokwa lena 'tswelopele.' (2)
- 5.8 Fana ka lehlalosongwe la lentswe le ntshofaditsweng polelong ena.
Ha ba **tadima** ba bona monnamoholo e mokgutshwane. (1)
- [10]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30
MATSHWAO OHLE: 70

